

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2014 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2014

1

Vilnius 2015

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2014

1

Vilnius 2015

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

JUOZAS SKIRIUS

ĮŠEIVIJOS TURIZMO Į LIETUVĄ SKATINIMAS 1927–1939 METAIS

Įvadas

Turizmas nuo seno yra žmonijos gyvenimo dalis, bet tik nuo XIX a. vidurio jis tapo organizuotu procesu, atnešančiu pelną, prisidedančiu prie krašto ekonominio kilimo bei šalies įvaizdžio pasaulyje formavimo. Lietuvoje organizuoti turizmą pradėta gana vėlai – tik XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje. Tuo domėjosi ir mokslinius darbus parašė J. Raguckas, R. Auštrevičiūtė, R. Pujanauskaitė, pripažinę, kad organizuotas turizmas Lietuvoje siejamas su 1929 m. įkurta Lietuvos turizmo sąjunga¹. Minėti autoriai pagrindinį dėmesį skyrė turistinių organizacijų Lietuvoje susikūrimui, jų veiklai, turistinės literatūros leidybai ir pan. Tačiau svarbus klausimas, kaip Lietuvos vyriausybės dėmesys ir rodomos pastangos padėjo skatinti turizmą, ypač įvažiuojamąjį, autorių liko neapartas. Tiesa, apie tai šiek tiek užsiminta monografijoje, skirtoje diplomatui Broniui K. Balučiai². Nuo vyriausybės požiūrio ir veiksmų priklausė spartesnis turistinės infrastruktūros plėtimasis Lietuvoje, turistų skaičiaus augimas; pagaliau ir vietinių gyventojų požiūrio kaita turistų, kurie naudingi ne tik valstybei, bet ir vietiniam gamintojui, atžvilgiu. Turizmo skatinimui taip pat galėjo turėti įtakos vizų kainų sumažinimas, muitų ir vidaus susisiekimo palengvinimas. Visa tai priklausė nuo Lietuvos valdžios.

Archyviniai dokumentai rodo, kad naujoji Lietuvos valdžia po karinio perversmo 1926 m. labai domėjosi lietuvių išeivija, jos kapitalu ir profesine patirtimi. Ji stengėsi susigrąžinti palankų išeivių dėmesį, siekė glaudesnių kontaktų, kvietė užsienio lietuivius

¹ R. Auštrevičiūtė, J. Raguckas, Turizmas Lietuvoje (1926–1940 m.), *Istorija*, 1988, t. 29, p. 121; R. Pujanauskaitė, *Turizmo organizacijos Lietuvoje 1918–1990 m. Magistrinis darbas*, Vilnius, 2005, p. 85.

² J. Skirius, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): Tėvynei paaukotas gyvenimas*, Vilnius, 2001, p. 315–318.

lankytis savo senoje Tėvynėje ir patiems pamatyti, kaip tvarkosi Lietuva, įvertinti vyriausybės pastangas ekonomiškai ir politiškai stiprinant kraštą. Lietuvos valdžia puikiai suprato išeivijos, atvykstančios pakeliauti po Lietuvą, visapusišką naudą valstybei. Tai, ši straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos valdžios ir jos atstovų Amerikoje pozicijas skatinant turizmą, nušviesti ir įvertinti valdžios sprendimus bei jų pasekmes, išeivijos nuotaikas.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais į kraštą masiškai važiavo užsienio, pirmiausia JAV, lietuviai. Juos domino ne tik gimtasis kraštas, bet ir galimybė investuoti savo sukauptą kapitalą į besikuriantį valstybės ūkį. Vienas iš Lietuvos organizuoto turizmo pradininkų Matas Šalčius rašė, kad 1920 m. Lietuvą aplankė apie 5 tūkst. JAV lietuvių, o vėliau tas skaičius iki 1923 m. vis augo. Tais metais iš JAV atvyko 10 tūkst. žmonių. Bet vėliau atvykusių skaičius pradėjo mažėti³. Išeivijos susidomėjimo savo gimtine smukimą istorikai aiškina Lietuvos valdžios nepasirengimu saugiai priimti ir suteikti garantijų atvežamiems ir siunčiamiems išeivių pinigams⁴. Išeivija prarado savo indėlius Lietuvoje, labai nusivylė valdžia ir didžioji jų dalis nususuko nuo savo Tėvynės.

Be to, tradicinės JAV lietuvių turistinės kelionės ir turistų, aplankančių Lietuvą skaičius, po karinio perversmo, kilus išeivijos pasipiktinimui, turėjo tendenciją dar labiau sumažėti. Tai įvairiais aspektais buvo nepalanku Lietuvai. Kai kurie valdžios atstovai, glaudžiau bendravę su išeivija, tai gerai suprato. Pavyzdžiui, diplomatas Bronius K. Balutis, pasisakydamas už artimesnių ryšių su JAV lietuviais palaikymą, tai vertino kaip būtiną Lietuvos vyriausybės „pirmaeilį uždavinį“, nes išeivija – tautinis lietuvių apie milijono žmonių rezervas, kiekvienais metais Lietuvai perlaidomis teikiantis apie 3–4 milijonus dolerių grynais, kurie gali palengvinti Lietuvos produktų eksportą⁵. Be to, kiekvienas turistas Lietuvoje palikdavo, kaip tuo metu skaičiavo valdžia, maždaug po 1000 ir daugiau dolerių. Vadinas, kuo daugiau turistų Lietuvoje, tuo daugiau valstybė gauna valiutos, kurios ypač reikėjo naujai tautininkų vyriausybei. Tačiau svarbiausia problema tuo metu buvo nepalanki propaganda. Beveik visa išeivijos spauda, išskyrus tautinę, reiškė didesnę ar mažesnę nepasitenkinimą nauja tautininkų vyriausybe ir jos veikla Lietuvoje. Reikėjo ieškoti būdų, kaip neutralizuoti tokią padėtį. Kaip atsvaros tam reikėjo, kad patys išeiviai, ypač jų veikėjai, savo akimis pamatytų, kas vyksta Lietuvoje ir apie tai, grįžę į JAV, papasakotų kitiems, paskelbtų spaudoje. Lietuvos valdžios atstovai suvokė, kad tautiečių lankymasis – veiksminga priemonė siekiant labiau priartinti išeivius prie Lietuvos ir pa-

³ M. Šalčius, Turizmas kaip tautos šaka, *Tautos ūkis*, 1934, nr. 6–7, p. 167.

⁴ L. Kapočius, *Senoji išeivija ir Lietuva: klasinė, ideologinė ir politinė diferenciacija santykiuose su Lietuva (1868–1940 m.)*, Vilnius, 1981, p. 242–269; A. Eidintas, *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius, 1993, p. 60–66.

⁵ 1930 02 28 Lietuvos pasiuntinio JAV B. K. Balučio rašto Lietuvos URM nuorašas, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – *LCVA*), f. 656, ap. 1, b. 626, l. 65.

dedant suprasti tautininkų valdžios politiką. Tačiau pirmiausia reikėjo pralaužti JAV lietuvių nepasitikėjimą. Tam reikėjo organizuoti turizmo propagandą Amerikoje, įtraukiant JAV lietuvių veikėjus, o svarbiausia – praktiškai gerinti turizmo sąlygas Lietuvoje. Kokia nors pradžia turėjo būti padaryta.

Dokumentai, kuriais naudotasi rengiant straipsnį, sukaupti Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) Lietuvos atstovybių JAV fonduose (f. 656 – Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone, f. 658 – Lietuvos generalinis konsulas Niujorke, f. 663 – Lietuvos konsulas Čikagoje). Čia saugoma ne tik įvairaus pobūdžio korespondencija (Lietuvos diplomatų JAV tarpusavio susirašinėjimas, susirašinėjimas su Užsienio reikalų ministerija ir kitomis įstaigomis bei išeivija), bet ir surinkta medžiaga apie lietuvių išeiviją, jos veiklą, tos veiklos dokumentai, liudijantys bandymus organizuoti JAV lietuvių ekskursijas į Lietuvą; sukaupti dokumentai apie Amerikoje veikusias laivų kompanijas, susirašinėjimas su jų atstovais, siekiant organizuoti reguliarius reisus į Klaipėdą JAV turistų gabenimui.

Daug vertingos faktinės medžiagos galima rasti ne tik to meto Lietuvos spaudoje, bet ir JAV lietuvių įvairių srovių periodiniuose leidiniuose – „Draugas“, „Naujienos“, „Sandara“, „Dirva“, „Darbininkas“ ir kt. Straipsniai spaudoje gana gerai atspindi įvairių pažiūrų išeivijos nuotaikas Lietuvos valdžios atžvilgiu. Čia skelbti reklaminiai pranešimai apie organizuojamas ekskursijas į Lietuvą, aprašyti įspūdžiai, malonūs ir negatyvūs reiškiniai, išsakoma kritika ir pageidavimai.

Įvairių šaltinių analizė leido ne tik įsigilinti į šio neilgo laikotarpio problematiką, bet ir sudarė galimybę apibendrinti ir išskirti svarbiausius klausimus, formuluoti teorines išvadas.

Lietuvos valdžios veikla 1927–1928 m., skatinant turizmą iš JAV

Tautininkų vyriausybė, norėdama parodyti, kad jai svarbi lietuvių išeivija ir mėginama paskatinti JAV lietuvius 1927 m. gausiau atvykti į Lietuvą, paskelbė liepos 24–31 d. Amerikiečių savaite ir tam reikalui, tai yra lankytojų priėmimui, skyrė 30 tūkstančių litų (maždaug 100 litų kiekvienam atvykusiam asmeniui)⁶. Užsienio turistai, ypač išeiviai, tapo valstybės globos objektu. Šalių sąjungos, ir anksčiau globojusios išeivijos turistus, iniciatyva buvo sudarytas komitetas, kuris rengėsi priimti, globoti ir pagerbti iš JAV atvykusius lietuvius. Įdomu pastebėti, kad komitetas gegužės 12 d. Klaipėdoje savo posėdyje aptarė muitinės darbą ir pageidavo, kad svečiams nebūtų daromi sunkumai, tikrinant jų bagažą. Muitinės viršininkas Mackevičius pažadėjo, kad bagažas bus peržiūrėtas greitai

⁶ 1927 07 16 Ministrų kabineto posėdžio protokolas, ten pat, f. 923, ap. 1, b. 524, l. 137.

ir kuo mandagiausiai. Be to, nuspręsta visus atvykusius iš uosto į miestą pervežti automobiliais, susitarus su Automobilistų sąjunga⁷. Tokiu būdu buvo siekiama apsaugoti JAV lietuvius nuo vežėjų bandymo pasipinigauti.

Amerikiečių sutikimui parengta plati programa. Liepos 24 d. komitetas pakvietė svečius dalyvauti 2-ojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulko šventėje. Taip pat buvo surengtos iškilmės prie Karo muziejaus; svečiai pakviesti apžiūrėti žymenes Lietuvos kultūros, prekybos, pramonės ir meno įstaigas, suorganizuota ekskursija Nemunu. Svečiams buvo suteikta plati informacija apie gyvenimo sąlygas Lietuvoje ir pan.⁸ Tikėtasi sulaukti ne mažiau kaip 300 amerikiečių. Tačiau perversmo atgarsiai išeivijoje padarė savo. Kaip pažymėjo JAV lietuvių socialistų dienraštis „Naujienos“, Lietuvos valdžia „liepos 24–31 dienomis nesulaukė Amerikos lietuvių tiek kiek norėjo“⁹. Nepaisant to, svečių priėmimas buvo gero lygio. Net tame pačiame socialistų dienraštyje pasirodė keli straipsniai, kur gana teigiamai atsiliepta apie ekskursijas po kraštą. Lietuvos laikinasis atstovas Vašingtone Mikas Bagdonas rašė, kad turistai į JAV grįžta „malonių įspūdžių vedini“. Organizuotas JAV lietuvių priėmimas, supažindinimas su Lietuvos gyvenimu ir jo progresu, bendravimas su aukštais valdžios atstovais labai prisidėjo keliant turistų pasitenkinimą bei priartino „prie nuoširdesnių amerikiečių ir Lietuvos santykių“¹⁰.

Lietuvos vyriausybės dėmesys išeivijai išliko ir 1928 m. Lietuvos dešimties metų nepriklausomybės sukaktuvėms rengti Vyriausias komitetas paskelbė atsišaukimą, kviečiantį išeivius aplankyti Lietuvą. Kaune numatytos tokios iškilmės: gegužės 15 d. – nepriklausomybės dešimties metų jubiliejaus užbaigtuvių šventė; birželio 28 d. – liepos 3 d. – 7-oji Lietuvos ūkio ir pramonės paroda; liepos 2 d. – Lietuvos dainų šventė (8 tūkst. žmonių choras) ir rugsėjo 3–9 d. – Amerikiečių savaitė. JAV lietuvių sutikimui organizuotas komitetas, kuriame dalyvavo Karo muziejaus direktorius gen. Vladas Nagius-Nagevičius (pirmininkas), URM generalinis sekretorius Bronius K. Balutis (vicepirmininkas), Kauno universiteto profesorius Zigmąs Žemaitis (vicepirmininkas), bendrovės „Drobė“ direktorius J. Daugirdas, žiniasklaidininkas Jonas Karosas (komiteto sekretorius), Lietuvos banko direktorius Julius Kaupas, operos solistas Kipras Petrauskas, Kauno įgulos viršininkas pulkininkas Kazys Skučas ir Šaulių sąjungos atstovas dailininkas Antanas Žmuidzinaičius. Valdžia žadėjo palengvinti pasų ir vizų gavimą bei patarinėjo, kaip bus galima dalyvauti minėtose iškilmėse¹¹. Ministrų kabineto nutarimu JAV lietuvių sutikimui

⁷ Ruošiasi sutikti amerikiečius, *Darbininkas*, 1927 06 10, nr. 44, p. 1.

⁸ Amerikiečių savaitė, *Sandara*, 1928 08 11, nr. 32, p. 2.

⁹ „Amerikiečių savaitė“ – visiškas fiasco, *Naujienos*, 1928 08 20, nr. 196, p. 4.

¹⁰ 1927 09 22 M. Bagdono iš Vašingtono rašto nr. 1091 Užsienio reikalų ministerijai nuorašas, *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 107, l. 861.

¹¹ P. Žadeikis, Lietuvos visuomenė sveikina ir kviečia brolius amerikiečius, *Sandara*, 1928 03 08, nr. 10, p. 4; Broliai amerikiečiai! *Draugas*, 1928 04 11, nr. 87, p. 3; Amerikiečių kvietimas Lietuvon, *Sandara*, 1928 04 05, nr. 14, p. 4.

ir priėmimams organizuoti skirta 25 tūkst. litų; be to, konsulams leista iki spalio 1 d. duoti nemokamas vizas atvykstantiems iš JAV¹². Generalinis konsulas Niujorke Povilas Žadeikis išeivių spaudoje rašė, kad Lietuvos žmonės nori pagerbti JAV lietuvius ir bent taip atsilyginti už suteiktą pagalbą atstatant Lietuvą. Be to, anot konsulo, jie nori, kad „broliai ir seserys amerikiečiai jaustųsi Lietuvoje kaip namie ir skaitlingai atsilankytų į minėtas šventes“¹³. Pagal JAV lietuvių spaudos duomenis, į Lietuvą atvyko apie 2 tūkst. išeivių¹⁴. Remiantis generaliniu konsulu P. Žadeikiu, tais metais Generalinis konsulatas Niujorke išdavė 1322 vizas, o konsulatas Čikagoje – 333 vizas. Atmetus 100 tranzito vizų, iš viso išduotos 1555 vizos į Lietuvą. Anot konsulo, JAV turistai Lietuvoje galėjo išleisti apie 1 milijoną dolerių¹⁵. Tai buvo visai neblogai. Tačiau Lietuvos valdžios žingsniai, skatinant išeivių atvykimą į gimtinę, buvo tik epizodiniai. Galima sakyti, kad pradžia jau buvo padaryta, bet reikėjo sisteminio požiūrio organizuojant turizmą, kuriant krašte turistinę infrastruktūrą, vykdant plačią propagandą užsienyje ir pan. Valdžios viltis turistų dėka gausinti pinigų kiekį šalyje iki galo nepasiteisino. Tuo metu Lietuvos gyventojai kur kas dažniau keliaudavo po kitas šalis ir ten palikdavo daugiau valiutos, nei turistai įveždavo į Lietuvą. Pavyzdžiui, 1928 m. oficialūs duomenys skelbė, kad buvo išvežta 10,4 mln. litų, o įvežta 7,2 mln. litų¹⁶.

Reikia pasakyti, kad JAV lietuvių ekskursijas į Lietuvą organizuodavo ne tik JAV turistinės organizacijos, bet ir JAV lietuvių politinės grupės per savo laikraščius: pavyzdžiui, vyko „Naujienu“ „Vienybės“, „Draugo“ ekskursijos ir pan. Įdomu pastebėti, kad po perversmo Lietuvoje net ir tokia nuosekli bei aštri tautininkų kritikė kaip laikraštis „Naujienos“ ir toliau organizavo ekskursijas į Lietuvą.

Lietuvos atstovų JAV pastangos suaktyvinti išeivių turizmą

Skirti daugiau dėmesio turizmo į Lietuvą plėtimui krašto valdžią skatino užsieniečiai. 1928 m. vasarą Lietuvoje lankėsi amerikietis, stambus verslininkas R. J. Caldwellas iš Niujorko. Palangoje jam buvo surengtas valdžios priėmimas. Kalbėdamas su URM generaliniu sekretoriumi Broniumi K. Balučiu, „užsipuolė ant manęs, kodėl mes lietuviai, turėdami tokias gražias vietas kaip Palanga, Klaipėda ir net Kaunas, apleidžiame geriausiai,

¹² 1928 03 24 M. Bagdono iš Vašingtono rašto nr. 279/P.D.7–4 Užsienio reikalų ministerijai nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 108, l. 276; Važiuojantiems į Lietuvą vizų mokestis panaikinamas, *Sandara*, 1928 05 17, nr. 20, p. 1; P. Žadeikis, Pranešimas visuomenei, *Darbininkas*, 1928 05 22, nr. 44, p. 3.

¹³ P. Žadeikis, Lietuvos visuomenė sveikina ir kviečia brolius amerikiečius, p. 4.

¹⁴ Kiek amerikiečių šiomet atvažiavo Lietuvon, *Darbininkas*, 1928 08 01, nr. 59, p. 1.

¹⁵ 1929 06 10 P. Žadeikio iš Niujorko pranešimo „Iš turizmo srities“ Užsienio reikalų ministerijai nuorašas, *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 37.

¹⁶ R. Auštrevičiūtė, J. Raguckas, min. veik., p. 121.

lengviausią ir pelningiausią biznį, – būtent nepatraukiamo Lietuvos turistų judėjimo“. R. J. Caldwellas pažymėjo, kad pernai vien turistai amerikiečiai Europoje paliko apie milijardą dolerių, ir Lietuva galėtų gauti dalį tų pajamų. B. K. Balutis bandė paaiškinti, jog šiuo metu Lietuvos valdžia turi kitų neatidėliotinių darbų, be to, kraštas dar nėra pasirengęs priimti svetimšalių turistų, nes kurortai dar neturi tinkamų ir modernių įrenginių. Tai neįtikino amerikiečio, kuris aiškino, kad Europoje yra ir prastesnių turizmui vietų, bet jos reklamuojamos ir amerikiečiai ten važiuoja¹⁷. Tais pačiais metais B. K. Balutį paskyrus Lietuvos pasiuntiniu JAV, jį Vašingtone aplankė R. J. Caldwellas ir vėl pradėjo „spausiti“, ką naujasis pasiuntinys mano apie jo Palangoje iškeltą sumanymą. B. K. Balučiui pradėjus abejoti, amerikietis patikino, kad ir jis jau tuo klausimu yra nemažai padaręs. Kaip įrodymą R. J. Caldwellas pasiuntiniui atsiuntė nemažą pluoštą savo laišku nuorašų įvairioms laivų kompanijoms (vokiečių ir švedų), kelionių biurams, geležinkeliams ir ekskursijų rengėjams. Laiškuose jis ragino juos atidaryti naują turizmo liniją „Aplink Baltijos jūrą“. B. K. Balutis, susipažinęs su laiškais, pripažino, jog padaryta sumaniai, panaudojo įtikinančius argumentus, „pagaliau ir mane įtikino [...] nuo to laiko, aš esu nuolatiniame kontakte su juo“¹⁸. Taigi, praktiškai nuo 1928 m. pabaigos Lietuvos atstovai JAV tapo pagrindiniais ragintojais kuo greičiau krašte sudaryti sąlygas, priimtinas užsienio turistams, neapsiribojant vien tik lietuvių išeiviais.

Naujasis Lietuvos pasiuntinys B. K. Balutis, pats buvęs JAV lietuvis, paskirtas į Vašingtoną, kaip tik turėjo jam valdžios iškeltą tikslą priartinti išeiviją prie Tėvynės, labiau ją sudominti savo gimtine. Suprasdamas, kad vien įtaigaus žodžio nepakaks, norint pakeisti suformuotą neigiamą Lietuvos įvaizdį, jis savo valdžiai Kaune pasiūlė praktinį sprendimą. Kaip pats sakė, „prisispirdamas raginu amerikiečius praleisti atostogas Lietuvoje ir patiems įsitikinti, koks didelis progresas Lietuvoje padarytas“¹⁹. B. K. Balutis viename laiške iš JAV užsiminė, kad jam pavyko sudominti kai kuriuos veikėjus turizmo perspektyva, ir taip Kaune susikūrė, o 1929 m. balandžio 25 d. įregistruota Turizmo sąjunga Lietuvoje. Tarp sąjungos organizatorių buvo Kauno burmistras Jonas Vileišis, tapęs sąjungos pirmininku, keliautojas ir buvęs JAV lietuvis Matas Šalčius, Prekybos ir pramonės rūmų direktorius Jonas Dobkevičius bei kiti, dalyvavo URM bei Finansų ministerijos darbuotojai J. Norkaitis ir M. Lipčius. Turizmo sąjungos įstatuose vienas iš tikslų buvo „pritraukti į Lietuvą užsienio turistus“ ir propaguoti Lietuvą bei jos gražesnes vietas užsienyje²⁰. Pavyzdžiui, Finansų ministerija nusprendė parengti seriją straipsnių

¹⁷ 1930 01 30 B. K. Balučio iš Vašingtono laiškas „Turizmo Lietuvos reikalais“ Užsienio reikalų ministru, *LČVA*, f. 383, ap. 10, b. 65, l. 128–129; 1930 08 12 B. K. Balučio iš Vašingtono laiško nr. 900/E.D.16–16 „Turizmo reikalai“ J. Pronckui į Tabor Farmą Mičigane nuorašas, *LČVA*, f. 656, ap. 1, b. 113, l. 169–170.

¹⁸ Ten pat, l. 170.

¹⁹ J. Skirius, min. veik., p. 307, 315.

²⁰ Turizmo sąjungos įstatai, *LČVA*, f. 402, ap. 4, b. 805, l. 1–2.

JAV lietuvių spaudai apie Lietuvos finansinę ir bendrą ekonominę padėtį, siekiant pagilinti išeivių ryšius su Lietuva, paskatinti amerikiečius vykti į Tėvynę ir investuoti ten savo santaupas²¹. Taigi, turizmo į Lietuvą skatinimas pradėtas oficialiai sieti su verslo reikalais. JAV lietuvių spaudos analizė rodo, kad gana gausiai iš Lietuvos siųsti straipsniai visoms išeivijos periodinių leidinių redakcijoms.

Praktiškai nuo 1928 m. atstovai Amerikoje konkrečiai patarinėjo Lietuvos vyriausybei, kaip suaktyvinti turizmą į Lietuvą. Ypač aktyvus buvo Lietuvos generalinis konsulas Niujorke P. Žadeikis, kuriam ir buvo pavesti ekonominiai bei turizmo reikalai. 1929 m. pradžioje jis į Kauną išsiuntė parengtą platų raštą „Turistų pritraukimo reikalu“, išdėstydamas bendrą atstovų požiūrį ir nurodydamas kliūtis, trukdančias plėsti turizmą. Pirmiausia jis teigė, kad iki šiol Lietuvos išeiviai lietuviai ir žydai kasmet į Lietuvą vidutiniškai atsiųsdavo po 3 milijonus dolerių perlaidų, bet tas svarbus kraštui ekonominis reiškinys laikui bėgant mažės dėl JAV imigracijos suvaržymų. Todėl didesnio turistų kiekio pritraukimas į šalį – tai reali galimybė minėtą spragą likviduoti. Gražios Lietuvos vietos, puikus pajūris, kurortai ir klimatas – garantas turizmo vystymui. Be to, konsulas atkreipė dėmesį, kad tai duos ne tik ekonominės ir propagandinės naudos. Lietuvių išeivių ekskursijos ypač reikšmingos išlaikant lietuvių užsienyje²². P. Žadeikio įsitikinimu, sėkmingam turizmo vystymui Lietuvoje reikia nuolatinio komiteto, kurį sudarytų valdžios įstaiigų ir visuomeninių organizacijų, Palangos, Klaipėdos ir Birštono atstovai. Komitetas rūpintųsi, kad Lietuvoje būtų sudarytos palankiausios sąlygos turizmui; užmegztų ryšius su užsienio turizmo agentūromis; parengtų turistinę literatūrą ir renginių programas; organizuotų turistų ekskursijas po žymesnes Lietuvos vietas; pajvairintų JAV lietuvių ekskursijų sutikimą. Konsulas pažymėjo, kad be tokio komiteto ir Lietuvos atstovai nedaug ką gali nuveikti, nes sėkmė garantuota tik tada, kai „turizmo propaganda būtų vedama tik iš vieno diriguojančio centro Lietuvoje“²³. Toks centras – Turizmo sąjunga Lietuvoje, kaip jau minėjome, tuojau atsirado.

Konsulo P. Žadeikio iniciatyva 1930 m. susikūrė Amerikos lietuvių ekonominis centras (toliau – ALEC), jungęs JAV lietuvių Prekybos rūmus įvairiose kolonijose, bandęs užmegzti dalykinius ryšius su Lietuvos verslininkais, siekęs stiprinti išeivijos ekonomines pozicijas²⁴. Buvo įkurtos kelios sekcijos, atspindinčios išeivių interesus: sekcija

²¹ 1929 08 08 Finansų ministerijos Finansų departamento direktoriaus M. Lipčiaus rašto nr. 5328 B. K. Balučiai į Vašingtoną nuorašas, ten pat, f. 987, ap. 1, b. 614, l. 28.

²² 1929 01 16 P. Žadeikio iš Niujorko rašto „Turistų pritraukimo reikalu“ Užsienio reikalų ministerijai Kaune nuorašas, ten pat, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 18–19.

²³ Ten pat, l. 19.

²⁴ Plačiau žiūrėti: J. Skirius, JAV lietuvių ekonominio potencialo telkimas 1930 m., *Istorija*, nr. 52, 2002, p. 46–52; J. Skirius, JAV lietuvių ekonominio centro formavimasis 1930–1933 metais, ten pat, nr. 53, p. 64–72; J. Skirius, JAV lietuvių ekonominio centro veiklos peripetijos 1934–1940 metais, ten pat, nr. 54, p. 87–93.

A – Prekybos rūmų (vaizbininkų) reikalai Amerikoje; sekcija B – Ekonominiai santykiai su Lietuva ir sekcija C – Turizmo reikalai, kuriais rūpinosi pats ALEC pirmininkas dr. P. Puskunigis. Sekcijos C tikslas – parengti „sklandesnę ir pasekmingesnę ekskursijų į Lietuvą programą“ veikiant kartu su Lietuvos generaliniu konsulatu, Lietuvos turizmo organizacijomis, laivų kompanijomis JAV bei Amerikos lietuvių laivakorčių agentų sąjunga, keliant tiesioginio reiso į Klaipėdą klausimą²⁵. Buvo aiškiai pažymėta, kad sekcija C atstovauja visuomenės interesams, o ne tarnauja privatiems įvairių turizmo organizacijų interesams; atkreiptas dėmesys į JAV gimusių lietuvių jaunimo apsilankymo Lietuvoje svarbą, kaip vieną pagrindinių sekcijos darbų²⁶. Lietuvoje atkreiptas dėmesys į ALEC pastangas skatinti JAV lietuvių turizmą, o išėivijos spaudoje net pabrėžta, kad turizmo klausimas Lietuvai daug svarbesnis nei dabartinė prekyba su JAV²⁷. JAV lietuvių veikla skatinant turizmą – tai jau kita tema, kuriai būtinas specialus tyrimas.

Konsulas P. Žadeikis pabrėžė, jog labai svarbu, kad Lietuvoje vasaros metu būtų surengtas koks nors reikšmingas ir patrauklus renginys, paroda ar panašiai, kurį Lietuvos atstovai galėtų išgarsinti Amerikoje. Jis paragino valdžią palengvinti pasų, leidimų ir vizų išdavimą Lietuvos ir JAV piliečiams ar dar negavusiems Lietuvos pilietybės asmenims²⁸. Apie tai dar 1928 m. kovo 24 d. į Kauną rašė laikinasis Lietuvos atstovas Vašingtone Mikas Bagdonas. Apibendrinamas JAV lietuvių įspūdžius Lietuvoje 1927 m., jis pažymėjo, jog išėiviai pageidauja pakeisti dar 1922 m. įvestą Lietuvos piliečių registraciją JAV. Kad iš įsiregistravusių, bet negavusių pasų piliečių, nebūtų imamas 10 dolerių (dabar 5 doleriai) registracijos mokestis, kurio nemokėjo neįsiregistravę. Antra, JAV lietuviai pageidavo panaikinti vizos mokestį. Lietuvos pilietis už pasą turėjo mokėti 10 dolerių, už vizą 6 dolerius, o JAV pilietis už vizą mokėjo 10 dolerių. JAV pilietis lietuvis JAV valdžiai už pasą mokėjo taip pat 10 dolerių. JAV lietuvių spaudoje net rašyta, kad Lietuvos valdžia, imdama mokestį, „tarsi jį baudžia už norą aplankyti savo seną tėvynę“²⁹. Trečia – laikinų liudijimų išdavimas lietuviams, neturintiems dokumentų Lietuvos pilietybei įrodyti. Tokie žmonės turėtų susitvarkyti dokumentus ir įrodyti savo pilietybę sugrįžę į Lietuvą, o ne Amerikoje, kur reikia ilgai laukti, kol Lietuvos įstaigos surinks ir atsiųs į JAV būtinus dokumentus pilietybės įrodymui. Tai labai kliudė daugeliui lietuvių lankytis Lietuvoje³⁰. M. Bagdonas siūlė vizų ir įsiregistravimo mokestį kuo skubiausiai panaikinti, tuo labiau ruošiantis Lietuvos dešimtmečio sukaktuvėms.

²⁵ 1931 09 11 ALEC IV posėdžio protokolo nuorašas, *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 369, l. 45, 47.

²⁶ 1931 11 11 ALEC reikalų vedėjo laiško Sekcijos C vadovams nuorašas, ten pat, l. 53.

²⁷ New Yorke lietuvių pasitarimas Vaizbos reikalais, *Vienybė*, 1931 06 04, nr. 67, p. 2; Amerikos lietuviiai nori plėsti santykius su Lietuva, *Lietuvos aidas*, 1932 07 06, nr. 150, p. 4.

²⁸ *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 20.

²⁹ 1928 03 24 M. Bagdono iš Vašingtono rašto nr. 279/P.D.7–4 Užsienio reikalų ministerijai nuorašas, ten pat, b. 108, l. 276.

³⁰ Ten pat, l. 277.

Vizų mokesčio klausimo sprendimas

Dar 1925 m. JAV vyriausybė visoms valstybėms, tarp jų ir Lietuvai, pasiūlė panaikinti vizų mokesį. Amerikiečiams tai buvo naudinga, nes JAV turistų užsienyje buvo gerokai daugiau nei užsienio turistų Amerikoje. Tačiau atvykstantiems į JAV naujiems emigrantams išliko 10 dolerių vizos mokestis. Kasmet JAV išdas gaudavo 3460 dolerių iš Lietuvos emigrantų (346 žmonių kvota į JAV). Tuo metu Lietuvoje nebuvo emigrantų iš JAV ir minėtos sumos nekompensuotos Lietuvai jokiais JAV mokesčiais. Su tokia JAV pasiūlyta sąlyga nesutiko Lietuvos valdžia, kaip ir Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Turkijos, Graikijos ir kitų³¹. Pasiuntinys B. K. Balutis, domėjęsis šiuo klausimu, nors gana skeptiškai žiūrėjo į tokią sutartį, bet puikiai suprato, kad tai nesitęs ilgai. Suprasdamas, kad Lietuvos vyriausybė artimiausiu metu vizų panaikinti negalės, išėivijos atstovams, su kuriais gana intensyviai susirašinėjo, diplomatiškai aiškino, jog vizų panaikinimas ar sumažinimas greitu laiku labai nepadidins amerikiečių turistų skaičiaus į Lietuvą ir nebus valstybei naudingas finansine prasme³². Savo laiške generaliniam konsului P. Žadeikiui jis rašė, jog „mes visgi ilgai neišsilaikysime su savo 10 dolerių viza“. Mat, anot jo, kiekvieną dieną vis daugiau valstybių visas JAV pasams arba visai panaikina, arba sumažina iki 4 ar 2 dolerių ir „netrukus Lietuva pasiliks pati viena, kas bus labai nepatogu“. Jis pareiškė, kad rengiasi valdžiai rekomenduoti mokesį už visas arba visai panaikinti, arba labai sumažinti³³. Taigi, tuo pat metu ne tik buvo informuojama išėivija, bet ir teikiamos rekomendacijos Lietuvos valdžiai. Ji, suprantama, ir be sutarties su JAV galėjo palengvinti vizų gavimą.

P. Žadeikis siūlė JAV piliečiams vienkartinės vizos mokesį sumažinti nuo 10 iki 5 dolerių metams, paliekant 10 dolerių mokesį už daugkartinę vizą, o reikalavimą be atskiro leidimo (registracijos) Lietuvoje gyventi dvi savaites visai panaikinti. Išduodant užsienio pasą ar jį pratęsiant JAV lietuviams Lietuvos piliečiams reikėtų imti vietoje pusės dolerio vieną dolerį metams, atsisakant ankstesnio 50 ar 60 dolerių pratęsimo mokesčio. Toks palengvinimas, anot konsulo, pritrauktų daugiau turistų į Lietuvą ir neliktų priekaištų Lietuvos valdžiai, kad ji „tyčiojasi“ iš savo piliečių, nes tie, kurie anksčiau buvo atsisakę registruotis Lietuvos piliečiais Amerikoje, galės gauti Lietuvos pasus už pusę dolerio. Todėl tiems išėiviams, kurie pratęsinėjo savo Lietuvos užsienio pasus už 50 ar 60 dolerių, konsulas siūlė visiškai panaikinti pratęsimo mokesį „iki susilygins su kitais, kurie moka vieną dolerį metams“. O asmenims be jokios pilietybės dokumentų, norintiems aplankyti Lietuvą, reikėtų leisti generaliniam konsulatui Niujorke išduoti leidimą neatsiklausus Vi-

³¹ 1929 04 30 B. K. Balučio iš Vašingtono laiško nr. 725/A.D.26–42 J. Sekiui į Hartfordą nuorašas, ten pat, b. 110, l. 547.

³² Ten pat, l. 548.

³³ 1929 09 17 B. K. Balučio rašto nr. 1455 P. Žadeikiui į Niujorką nuorašas, ten pat, b. 111, l. 398.

daus reikalų ministerijos, jeigu toks asmuo raštu pasižadės laiku grįžti iš Lietuvos ir turės JAV valdžios leidimą sugrįžti³⁴. Tokiu būdu atvykęs į Lietuvą pats emigrantas greičiau susitvarkys savo pilietybės klausimą ir pasisvečiuos Tėvynėje, palikdamas joje nemažai pinigų. Suprantama, siūlymai sumažinti mokesčius Lietuvos išdui buvo nenaudingi, tiesa, laikinai, jeigu laikui bėgant didės turistų srautai. Tai pradžioje šiek tiek neramino Lietuvos valdžios atstovus. Siūlymai lengvinti turizmo sąlygas buvo siejami su 1930 m. Lietuvoje rengiama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto karūnacijos švente, į kurią tikėtasi pritraukti daug užsienio lietuvių.

Vizų išdavimo tvarka nepakito ir 1930 m., tik suteikta išimtinė teisė duoti nemokamas vizas ekskursijoms į Lietuvą. B. K. Balutis įgaliojo generalinį konsulą P. Žadeikį susitarti su konsulu A. Kalvaičiu Čikagoje ir parengti konkretų vizų pertvarkymo projektą siekiant palengvinti turizmą ateinančiam sezonui. Projektą siūlė aptarti su Lietuvių laivakorčių agentų sąjunga ir jį pateikti Lietuvos valdžiai³⁵. B. K. Balutis planavo 1931 m. vasaros atostogas praleisti Lietuvoje, minėtą projektą aptarti su valdžios atstovais ir pagaliau jį įgyvendinti. Reaguodamas į savo viršininko pageidavimą, P. Žadeikis parengė 13 punktų „1931 m. turizmui ugdyti pasiūlymus“. Čia dar kartą priminė, ką reikėtų keisti: panaikinti turistų registraciją Lietuvoje praėjus dviem savaitėms nuo jų atvykimo; JAV piliečiams nustatyti vienkartinę 5 dolerių metinę vizos mokestį; JAV piliečiams, turintiems tranzito vizą, leisti sustoti Lietuvoje tris dienas be mokesčio; grąžinti konsulams teisę išduoti vienkartinę išvažiavimo iš Lietuvos vizas už 5 dolerius metams. Atsirado pasiūlymų panaikinti vizos mokestį ir pačias vizas Lietuvos–Švedijos ir Lietuvos–Danijos kelyje bei panaikinti išvažiavimo vizos mokestį Klaipėdos uoste. Raginta rekomenduoti turistams, vykstantiems į Rusiją, pasinaudoti Klaipėdos uostu ir Lietuvos geležinkeliais. Įdomu ir tai, kad konsulas rekomendavo teikti lengvatas JAV lietuvių jaunimo ekskursijoms, paskirti bent 300 dolerių reklaminiams skelbimams tarptautiniuose turizmo žurnaluose, parengti įvairios turistinės literatūros. Remdamasis patirtimi, prašė valdžios Lietuvoje „neleisti turistų išnaudoti, bet ir šokinėti neverta apie juos“³⁶. B. K. Balutis jau pasisakė už labiau supaprastintą vizų procedūrą. Jis siūlė išvis panaikinti vizų skirstymą į vienkartinę ir daugkartines, ir palikti tik reguliarią vizą (daugkartinę, bet apribota laiko terminu) ir tranzitinę vizą. Pasiuntinio įsitikinimu, vizos mokestį reikia sumažinti iki 2 ar 3 dolerių. Turi būti mažiau, anot B. K. Balučio, nei kainuoja Lenkijoje, kurios vizos mokestis 4 doleriai³⁷.

³⁴ 1929 01 16 P. Žadeikio iš Niujorko rašto „Turistų pritraukimo reikalu“ Užsienio reikalų ministerijai Kaune nuorašas, ten pat, b. 626, l. 21–22.

³⁵ 1930 07 18 B. K. Balučio iš Vašingtono rašto nr. 816/A.D.22–1 P. Žadeikiui į Niujorką nuorašas, ten pat, b. 113, l. 69.

³⁶ Ten pat, b. 626, l. 230–231.

³⁷ 1931 01 15 B. K. Balučio iš Vašingtono rašto nr. 85/E.D.16–16 P. Žadeikiui į Niujorką nuorašas, ten pat, b. 114, l. 84.

1931 m. gegužės 11 d. URM pranešė Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone, kad vyriausybė yra susidomėjusi amerikiečių lankymosi Lietuvoje formalumų supaprastinimu. Laikinai einantis pasiuntinio pareigas M. Bagdonas atsiklausė konsulų P. Žadeikio ir A. Kalvaičio nuomonės. Apibendrintą informaciją ir parengtas pastabas M. Bagdonas gana greitai nusiuntė į Kauną. Lietuvos atstovai pritarė, kad netikslinga visiškai panaikinti vizas, nes tada neliktų įvažiuojančių iš JAV į Lietuvą žmonių kontrolės bei tektų atsisakyti vizos mokesčių, o tai apsunkintų valstybės išdą. Be to, valdininkai ir toliau abejojo, ar vizų panaikinimas padidintų turistų, atvykstančių į kraštą, kiekį. Bet siūlė sumažinti vizos mokesťi iki 5 dolerių bei svarstyti galimybę duoti nemokamas vizas tiems amerikiečiams, kurie atvyksta ir išvyksta per Klaipėdos uostą. Siekiant supaprastinti lankymosi Lietuvoje tvarką, buvo siūloma iš atvykusių amerikiečių nereikalauti atskiro leidimo apsigyventi, suteikti jiems teisę važinėti per Lietuvos sieną kada tik jie nori, taip pat panaikinti arba supaprastinti atvykusiųjų registraciją³⁸.

1932 m. kovo 9 d. Užsienio pasų ir vizų taisyklių 44 paragrafo 11 punkte buvo nurodyta, kad Lietuvos piliečiai, gyvenantys Amerikos kontinente, nuo užsienio paso ir vizų mokesčių atleidžiami. O balandžio 15 d. buvo pakeistos užsienio pasų ir vizų taisyklės JAV piliečiams, kurie už vienkartinę ar daugkartinę vizą atvykti ir išvykti iki vienerių metų turi mokėti 50 litų (5 dolerius). Tranzito vizos su teise keturias dienas būti Lietuvoje duodamos nemokamai³⁹. Tačiau JAV piliečiai turistai sumažintu mokesčiu ilgai nesidžiaugė, nes JAV valdžiai 1934 m. pradžioje devalvavus dolerį per pusę, vizos mokesťis vėl tapo 10 dolerių (50 litų).

1936 m. rugsėjo 22 d. Amerikos lietuvių laivakorčių agentų sąjunga metiniame suvažiavime Bruklina vėl iškėlė vizų mokesčio JAV piliečiams panaikinimo klausimą. Argumentas – kaip paaiškinti turistams, kodėl į Lietuvą reikia keliauti per Klaipėdą, kai vizų mokesťis visur vienodas⁴⁰. Lietuvos atstovai informavo apie tai Lietuvos valdžios įstaigas. Generalinis konsulas J. Budrys, visų Lietuvos atstovų vardu pasisakydamas už vizų JAV piliečiams panaikinimą, argumentuotai tai paaiškino Užsienio reikalų ministerijai. Jis tvirtino, kad laikas padėti užsienio lietuviams; svarbu pritraukti į Lietuvą kuo daugiau lankytojų iš JAV, nes čia jų „2–3 mėnesius buvimas daro stebuklus“: sugrįžę kitomis akimis žiūri į Lietuvą, apie ją entuziastingai pasakoja, energingai imasi tautinio visuomeninio darbo. Vienu žodžiu tai – geriausia propaganda. Sustiprės jų ryšiai su Tėvyne, šalyje atsiras daugiau dolerių⁴¹. Lietuvos valdžia sutiko su argumentais ir balandžio 3 d.

³⁸ 1931 06 18 M. Bagdono iš Vašingtono rašto nr. 886 „Dėl amerikiečių lankymosi Lietuvoje formalumų supaprastinimo“ URM Kaune nuorašas, ten pat, b. 115, l. 77–78.

³⁹ Užsienio pasų ir vizų taisyklės, *Vyriausybės žinios*, 1932, nr. 378, dok. nr. 2594, p. 5; Užsienio pasų ir vizų taisyklių pakeitimas, ten pat, nr. 380, dok. nr. 2619, p. 4.

⁴⁰ Rezoliucija, *LCVA*, f. 663, ap. 1, b. 3, l. 122.

⁴¹ 1936 12 05 J. Budrio iš Niujorko rašto nr. 6082/E URM Kaune nuorašas, ten pat, l. 125–126.

pavedė pasiuntiniui P. Žadeikiui suderinti šiuos klausimus su JAV valstybės departamentu. Tiesa, praktiškai klausimas jau buvo pribrendęs ir tarptautiniu mastu. Tuo metu vizų mokestį jau buvo panaikinusios Vokietija, Latvija, Estija ir Suomija, o Danija, Norvegija ir Švedija iš viso nereikalavo vizų. Lenkija reikalavo 4 dolerių vizos mokesčio, o jei turistai plaukdavo lenkų laivais, visa nekainavo. Didžioji Britanija tomis dienomis sumažino vizų mokestį nuo 10 iki 2 dolerių⁴². Visa tai darė įtaką Lietuvos valdžios atstovams. Tai buvo papildomas postūmis iš esmės spręsti įsisenėjusį klausimą.

1937 m. balandžio 19 d. Lietuvos ir JAV vyriausybės pasikeitė notomis, susitardamos nuo tų metų gegužės 1 d. panaikinti vizų mokestius neemigrantams. Taip pat nutarta nebeimti mokesčio už prašymą vizai gauti. Susitarimą Vašingtone pasirašė Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis ir JAV valstybės sekretorius Cordellis Hullas. Tuo pačiu buvo išsakyta viltis, kad tai paskatins turizmą abiejuose kraštuose. Apie pasirašytą sutartį Lietuvos vyriausybė paskelbė JAV lietuvių spaudoje⁴³. Tiesa, JAV pilietis, vykdamas į Lietuvą, privalėjo konsulatuose gauti nemokamą vizą, pristatydamas savo amerikietišką pasą ir užpildytą anketą. Be to, JAV pilietis, gavęs lietuvišką vizą, Lietuvoje galėjo gyventi vienerius metus. Jeigu reikėtų apsisoti ilgiau, vizos galiojimą buvo galima pratęsti Lietuvos įstaigose⁴⁴. Lietuvių atstovų būgštavimus, kad tai ženkliai nepadidins į Lietuvą atvykstančių JAV piliečių skaičiaus, bet bus prarastos įplaukos į valstybės išdą, patvirtina išlikusi archyvinė medžiaga. Lietuvos konsulato Čikagoje išduotų vizų suvestinės rodo, kad 1936 m. buvo išduotos 153 vizos ir gauta 5770 Lt pajamų, o 1937 m. – 178 vizos ir gauta jau tik 1312 Lt, 1938 m. – 281 visa ir gauta 667 Lt pajamų (vizos mokestis paimtas iš kitų šalių piliečių ir neturinčių pilietybės žmonių), 1939 m. pirmoje pusėje – 67 vizos ir jokių pajamų negauta⁴⁵. Jeigu nebūtų panaikintas vizos mokestis, kažin ar būtų minėta statistika ženkliai pasikeitusi? Verta atkreipti dėmesį į tai, kad savitraščio „Dirva“ redaktorius Kazys Karpis laiške pasiuntiniui P. Žadeikiui užsiminė, jog palankūs Lietuvai išeivių laikraščiai „nieko visiškai nedaro išjudinimui Amerikos lietuvių važiuoti į Lietuvą“, o kiti laikraščiai „dar nuolat pilni gąsdinimų ir nesąmonių prieš Lietuvą“. Į tai P. Žadeikis gana abejingai atsakė, jog propaganda JAV lietuviams didelės įtakos neturi, nes jie į Lietuvą vyksta „reikalui esant“⁴⁶. Reikia suprasti, kad dauguma vyksta į Lietuvą ne vien atostogų praleisti, bet kartu tvarkyti ir savo reikalų.

⁴² 1937 03 16 P. Žadeikio iš Vašingtono rašto nr. 350/A.D.22–3 „Dėl vizų mokesčio sumažinimo bei panaikinimo“ URM Kaune nuorašas, ten pat, f. 656, ap. 1, b. 126, l. 321.

⁴³ Vizų mokesnio panaikinimas (Lietuvos pasiuntinybės žinios), ten pat, l. 466.

⁴⁴ 1939 07 26 Lietuvos generalinio konsulato Niujorke atašė A. Simučio laiško nr. 6746/33–F Walteriui Ziukui į Niujorką nuorašas, ten pat, f. 658, ap. 1, b. 296, l. 50.

⁴⁵ Statistiniai duomenys už 1939–1939 metus, ten pat, f. 663, ap. 1, b. 3, l. 168, 171, 175, 180.

⁴⁶ 1936 05 02 K. Karpiaus iš Klyvlendo laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, ten pat, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 274–275 (pasiuntinio nuomonė užrašyta ant laiško).

Palengvinimai išeiviams Lietuvoje susisiekimo srityje

Pirmosios nuolaidos turistams, keliaujantiems traukiniais Lietuvoje, fiksuojamos 1931 m. Gana vėlyvo sprendimo priežastis mėgino paaiškinti generalinis konsulas P. Žadeikis: iki tol dar buvo nebaigta geležinkelio linija Klaipėda–Telšiai–Kaunas; Klaipėdos uostas nebuvo pakankamai gilus. Nors išeivija nuolat buvo raginama vykti į Lietuvą per Klaipėdą, dauguma turistų į Lietuvą vyko per Vokietiją traukiniais⁴⁷. Be jokios abejonės, Klaipėda Lietuvai buvo vienas svarbiausių ekonominių ir politinių objektų, kurį reikėjo visomis priemonėmis stiprinti ir integruoti į Didžiąją Lietuvą bei propaguoti pasaulyje. Todėl neatsitiktinai Lietuvos atstovai vis primindavo savo valdžiai, jog būtina panaikinti vizų mokestį visiems Lietuvos piliečiams, kurie atvyksta ar išvyksta per Klaipėdos uostą. Tuo pačiu atkreiptas dėmesys ir į Klaipėdos muitinės tvarką, prašant ją sureguliuoti⁴⁸, t. y. sudrausminti, kad su užsieniečiais elgtųsi kultūringai. Informaciniuose leidiniuose užsieniečiams buvo pabrėžiamas tiesioginio reiso į Klaipėdą pranašumas – nereikia gauti tranzitinių vizų per kitas valstybes, kraustyti iš laivo Prancūzijos ar Vokietijos uostuose į traukinius, galima vežti daugiau bagažo, mažiau išlaidų ir pan. O Lietuvai labai svarbu, kad jos vienintelis uostas kuo daugiau plėstųsi, kuo didesnis būtų keleivių judėjimas, kuris leistų atidaryti tiesiogines laivų susisiekimo linijas su kitais kraštais⁴⁹.

1931 m. rugsėjo 30 d. Susisiekimo ministerijos Tarifų komitetas savo posėdyje, atsižvelgdamas į generalinio konsulo Niujorke P. Žadeikio pageidavimus, nutarė nustatyti tvarką, kad svetimų valstybių keleiviams, važiuojantiems į Lietuvą turizmo tikslais per Klaipėdos uostą pavieniui, suteikiama 25 % nuolaida traukinių bilietams. Važiuojančioms turizmo tikslais per kitus punktus ne mažiau kaip 5 žmonių grupėms suteikiama 25 % nuolaida ir ne mažiau kaip 10 žmonių grupėms – 50 %. Tačiau keleiviai turėjo pateikti Lietuvos atstovybių ar Klaipėdos stoties viršininko liudijimus arba gauti Geležinkelių valdybos direktoriaus sutikimą⁵⁰. Po metų Geležinkelių valdyba išleido specialius pigesnių bilietų liudijimų blankus (po 10 centų) užsienio keleiviams: svetimų valstybių moksleiviams, studijuojantiems užsienyje Lietuvos studentams, užsienio žiniasklaidininkams, emigrantams, ekskursantams ir parodų lankytojams, važiuojantiems į Lietuvą arba per Lietuvą. Užsienio reikalų ministerija nusiuntė Lietuvos generaliniam konsulatui Niujorke

⁴⁷ 1931 05 15 P. Žadeikio rašto „Dėl turistų kelionės per Klaipėdą“ URM Kaune nuorašas (rašto nuorašai buvo pasiūti pasiuntiniui Vašingtone ir Klaipėdos gubernatoriui), ten pat, l. 247–248.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Važiukime į Lietuvą per Klaipėdos uostą, *Ameribiuro informacija lietuviams užsieniečiams*, Kaunas, 1935, p. 50.

⁵⁰ 1931 11 21 Geležinkelių valdybos direktoriaus rašto nr. 10621 P. Žadeikiui į Niujorką (per URM) nuorašas, *LČVA*, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 253.

25 tokių blankų⁵¹ egzempliorius. Tų pačių metų gruodžio 15 d. Geležinkelių valdybos Ekonominės direkcijos sprendimu pakeistas keleivių ir bagažo geležinkeliais pervežimo tarifas. 11 paragrafe sakoma, kad „svetimų valstybių žurnalistai, važiuodami Lietuvos geležinkeliais pavieniai ar grupėmis, pateikę Užsienio reikalų ministerijai arba Lietuvos atstovybių bei konsulatų išduotus ir patvirtintus žurnalistų asmens liudijimus su fotografija, gauna 50 % nuolaidos nuo II ir III kl. bilieto kainos“⁵². Toks sprendimas reikšmingas ta prasme, kad į Lietuvą atvykti skatinti ne tik užsienio šalių žiniasklaidos, bet ir gausios JAV lietuvių spaudos atstovai, kurie savo straipsniais skatintų išeivius (ne tik lietuvius, bet ir žydus) lankytis senoje Tėvynėje.

Keičiantis lito ir dolerio santykiui, norėdama palengvinti susisiekimą įvairesnėms užsienio turistų ir atvykstančių į Lietuvą grupėms, Geležinkelių valdybos Ekonominė direkcija dar kartą peržiūrėjo keleivių ir bagažo vežimo tarifus. Be to, 1935 m. rudenį buvo numatyta sušaukti Pasaulio lietuvių kongresą Kaune. 1935 m. kovo 1 d. įvesti nauji tarifai, tiesa, buvo sumažintos nuolaidos, bet taikomos visų klasių vagonuose ne tik užsieniečiams, bet ir Lietuvos piliečiams. Nustatyta bendra 33,5 % nuolaida. Ją gaudavo visi, važiuojantys atskirai ar grupėmis iš Lietuvos ar tranzitu per Lietuvą į rengiamas užsienyje žemės ūkio, pramonės ar kultūros parodas bei mugės ir perkantys bilietus iki Lietuvos pasienio stoties ir atgal. Nuolaida galėjo pasinaudoti ir važiuojantys į Lietuvą ar tranzitu per Lietuvą atskirai ar grupėmis užsienio šalių moksleiviai ir skautai, turintys Lietuvos atstovybių ir konsulatų patvirtintus nustatytos formos liudijimus. Nuolaida suteikta ir tiems, kurie iš užsienio šalių važiuoja į Lietuvą ar tranzitu per ją ne mažiau kaip 10 žmonių grupėmis ir iš karto sumoka už visus važiuojančius asmenis. Susisiekimui ministru sutikus, nuolaida suteikta važiuojantiems atskirai ar grupėmis iš užsienio į Lietuvą, čia rengiamus ar tranzitu per Lietuvą į užsienyje rengiamus suvažiavimus, kongresus arba šventes. Šiuo atveju bilietai išduodami iš karto pirmyn ir atgal. Bilietų galiojimo laikas irgi kiekvienu atveju buvo nustatomas atskirai⁵³. Tiesa, 50 % nuolaida buvo palikta važiuojantiems atskirai ar grupėmis į žemės ūkio ir pramonės parodas ar dainų šventes, rengiamas Lietuvoje. Apie konkrečias parodas atskirai turėjo paskelbti Geležinkelių valdybos direktorius⁵⁴. Tai buvo aiški nuolaida užsienio lietuviams, siekiant juos pritraukti į Lietuvą.

Kitas klausimas, kuris jaudino užsieniečius ir buvo dažnai užduodamas Lietuvos atstovams užsienyje – tai savo transporto priemonių (automobilių ir motociklų) gabenimo

⁵¹ 1932 09 09 URM raštas nr. 191 Lietuvos generaliniam konsulatui Niujorke, ten pat, f. 658, ap. 1, b. 296, l. 25.

⁵² 1932 12 10 URM aplinkraštis nr. 195 Lietuvos atstovybėms ir konsulatams, ten pat, l. 26.

⁵³ Kam duoda 33½ % nuolaidos geležinkeliais važinėti (iškarpa iš Lietuvos laikraščio), ten pat, l. 31; 1935 03 01 URM aplinkraštis nr. 256 Lietuvos atstovybėms ir konsulatams, ten pat, l. 29.

⁵⁴ Ten pat, l. 29.

bei laikymo sąlygos⁵⁵. 1939 m. gegužės 1 d. URM Ekonominio departamento direktorius dr. P. Vileišis pranešė Generaliniam konsulatui Niujorke, kad susisiekimo ministras užsienio lietuvius, kurie atvažiuoja aplankyti Lietuvos, visam laikui atleido nuo įvažiavimo rinkliavos už automobilius ir motociklus⁵⁶.

Pastangos nukreipti turistų srautus per Klaipėdos uostą

JAV lietuvių ekskursijas organizavo išeivijos laikraščių redakcijos, samdydamos laivus, plaukiančius į Europą, Baltijos jūros uostus. Pavyzdžiui, katalikiškas laikraštis „Darbininkas“ 1928 m. pradžioje ragino tautiečius, ketinančius vykti į Lietuvą, registruotis pas biliėtų agentus į laivą „Albert Ballin“, kuris gegužės 26 d. iš Niujorko plauks į Hamburgą, o iš ten bus galima traukiniu vykti į Kauną⁵⁷. Panašių raginimų buvo gausu išeivių spaudoje. Tai netenkino Lietuvos valdžios ir jos atstovų Amerikoje, nes jie siekė turistų srautus į Lietuvą nukreipti per Klaipėdos uostą. Atvykęs į Vašingtoną naujasis pasiuntinys B. K. Balutis susisiekė su lietuvių laivakorčių agentais, kurie tuo metu buvo geriausi turizmo žinovai tarp lietuvių; ragino išeivius (ne tik lietuvius, bet ir žydus) vykti atostogauti į Lietuvą ir patiems pamatyti krašto pažangą. Bet svarbiausia, anot jo, ką jis darė, tai ieškojo galimybių, kad danų laivų kompanija „Baltic–American Line“ įgyvendintų ir paskelbtų nuolatinius savo laivų reusus tarp Niujorko ir Klaipėdos⁵⁸. Be to, jis bandė Klaipėda, kaip turistų sustojimo vieta, sudominti R. J. Caldwellą, kuris organizavo amerikiečių ekskursiją po Baltijos jūrą; rašė Lietuvos pasiuntiniui Vokietijoje Vaclovui Sidzikauskui, ragindamas pasidomėti, ar vokiečių Bremeno–Hamburgo linija, kuri bendradarbiavo su JAV, galėtų įtraukti į savo maršrutą Klaipėdos uostą⁵⁹.

Lietuvos atstovų JAV vykdoma propaganda ir dedamos pastangos bei vyriausybės rengimasis 1930 m. paminėti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto jubiliejų turėjo reikšmės turizmo suaktyvėjimui. 1927–1929 m. sudarytų Amerikiečių priėmimo komitetų veikla tenkino išeivijos turistus, sukėlė jų „didesnį susidomėjimą ir širdingus ryšius“ su Lietuva. JAV lietuviai, laivakorčių agentai, sudarė savo organizaciją – Lietuvių laivakorčių agentų sąjungą Amerikoje, pašalino tarpusavio konkurenciją, pradėjo rengti

⁵⁵ 1939 02 27 Franko Basčio iš Čikagos laiškas konsului P. Daužvardžiui Čikagoje, ten pat, f. 663, ap. 1, b. 3, l. 181 ir kt.

⁵⁶ Ten pat, f. 658, ap. 1, b. 296, l. 46.

⁵⁷ Ar užsiregistravai važiuoti Lietuvon su L.D.S. ekskursija? *Darbininkas*, 1928 03 17, nr. 21, p. 4.

⁵⁸ 1930 08 12 B. K. Balučio iš Vašingtono laiško nr. 900/E.D.16–16 „Turizmo reikalu“ J. Pronckui į Tabor Farmą Mičigane nuorašas, *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 113, l. 170–171.

⁵⁹ 1929 05 14 B. K. Balučio iš Vašingtono laiško nr. 782/E.D.16–16 V. Sidzikauskui į Berlyną nuorašas, ten pat, b. 110, l. 619.

ekskursijas į Lietuvą bendrai, pagerėjo turizmo agitacija. Galiausiai „Baltic–American Line“ paskelbė, kad 1930 m. pirmą kartą atidaromas reguliarus reisas Niujorkas–Klaipėda. Tokia linija susidomėjo ir kitos laivų kompanijos. B. K. Balutis pranešė į Kauną, kad iš paskelbtų 9 ekskursijų (balandžio 3 – rugpjūčio 1 d.) trys plauks tiesiai į Klaipėdą, keturios – su persėdimu Anglijoje į Klaipėdą⁶⁰. Pasiuntinys į tai atkreipė Lietuvos vyriausybės dėmesį, kaip į labai svarbų valstybinį reikalą. Jis pabrėžė politinę, finansinę ir tautinę ryšių su išeivija stiprinimo reikšmę. Remdamasis tokiais skaičiavimais, B. K. Balutis pasiūlė prie URM arba prie Ministrų kabineto įsteigti specialų biurą, skyrių ar referentūrą išeivijos reikalams⁶¹. Tiesa, kaip nurodo istorikai A. Eidintas ir V. Kasperavičiūtė, nuo 1927 m. birželio 1 d. prie Vidaus reikalų ministerijos veikė Emigracijos referantūra, kuri kontroliavo emigracijos biurų veiklą Lietuvoje⁶². Bet plačiau išeivijos veikla ir jos ryšiais su Lietuva nesidomėjo. Tai buvo palikta Lietuvos diplomatinėms ir konsulinėms atstovybėms. Tokia padėtis buvo žinoma B. K. Balučiui, dirbusiam URM aparate, ir to nepakako, stiprėjant ryšiams su užsienio lietuviais. 1933 m. gegužės 5 d. URM Politikos departamento direktorius Stasys Lozoraitis informavo visas Lietuvos atstovybes užsienyje, kad prie URM yra įsteigta Užsienio lietuvių referantūra, kurios darbo sritis apima išeivijos kultūros dalykus (mokyklas, spaudą, organizacijas), tikybos reikalus, lietuvių emigraciją ir kolonizaciją, užsienio lietuvių statistiką ir panašiai⁶³. Visais išeivijos klausimais ir jų reikalais prašė Lietuvos atstovus kreiptis į Referantūros vedėją.

Laivų linija Niujorkas–Klaipėda pasiuntinys džiaugėsi neilgai. Pasirodo, Lenkijos vyriausybė derėjosi su „Baltic–American Line“ ir iš jos nupirko tris laivus („Lithuania“, „Estonia“ ir „Polonia“). Šį faktą B. K. Balučiui patvirtino naujasis Lenkijos ambasadorius JAV Tytusas Filipowiczius. JAV lietuviai, besirengiantys į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto jubiliejaus iškilmes 1930 m. Lietuvoje, buvo pasamdę minėtos kompanijos laivą „Lithuania“, kuris gegužės 26 d. turėjo išplaukti iš Niujorko su lietuvių ekskursija į Klaipėdą. Nemaloni naujiena sukėlė „tarp Amerikos lietuvių bombos efektą“⁶⁴. Lietuvos valdžia reagavo greitai. Užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius kovo 18 d. telegrama į Vašingtoną nurodė, kad Lietuva į Klaipėdą tokių laivų neįsileis⁶⁵. Lietuvos pasiuntinys ir generalinis konsulas kelis kartus susisieikė su JAV lietuvių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto jubiliejaus komiteto nariais (pirmininkas – kun. Juozas Simonaitis, narys – mu-

⁶⁰ 1930 02 28 B. K. Balučio iš Vašingtono rašto URM Kaune nuorašas, ten pat, b. 626, l. 62–63.

⁶¹ Ten pat, l. 65.

⁶² A. Eidintas, min. veik., p. 73; V. Kasperavičiūtė, *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m. Daktaro disertacija*, Kaunas, 2010, p. 55.

⁶³ *LCVA*, f. 658, ap. 1, b. 131, l. 87.

⁶⁴ 1930 03 14 B. K. Balučio iš Vašingtono rašto „Lenkai nupirko Baltic–American Linijos laivus“ URM Kaune nuorašas, ten pat, f. 656, ap. 1, b. 626, l. 85–86.

⁶⁵ Ten pat, l. 96.

zikas Juozas Žilevičius ir kt.) ir aptarė susidariusią situaciją, pasisakė už kitų kompanijų, ypač švedų, laivų paslaugas. JAV lietuvių sutikimo komitetas Kaune pareiškė tokią poziciją – „priešų laivais plaukti pavojinga. Tenep্লাukia jais nė vienas lietuvis“. Paašškėjo, kad tiesioginį reisą iš Niujorko į Klaipėdą organizuoja Švedų–Amerikos linija, kurios pirmas laivas balandžio 26 d. ruošiasi išplaukti iš Niujorko⁶⁶. Tiesa, tuo laivu nespėta pasinaudoti, bet pavyko lietuvių ekskursiją (342 žmonės) iš „Baltic–American Line“ perkelti į „Scandinavian–American Line“ laivą „Oscar II“, kuris į Klaipėdą išplaukė gegužės 24 d. Ekskursiją kartu organizavo JAV lietuviai katalikai ir tautininkai⁶⁷. Be to, 1930 m. birželio 27 d. buvo atidarytas nuolatinis susisiekiimas su Klaipėda Švedų–Amerikos linijos laivais. Tiesa, generalinis konsulas P. Žadeikis, įvertinęs visas aplinkybes, tarp jų ir politines, perspėjo URM, kad Lietuvoje „nelauktų daug didesnio turistų skaičiaus negu pernai“⁶⁸. Turistų į Lietuvą skaičius, matyt, netenkino ir skandinavų laivų kompanijų, organizavusių susisiekiimą tarp Niujorko ir Klaipėdos. Jų atstovai 1931 m. gegužės 13 d. Generaliniame konsulate Niujorke pareiškė, kad kompanijos bus priverstos nutraukti reguliarų jūrų kelio Niujorkas–Klaipėda susisiekiimą, nebent jų laivai būtų labiau lietuvių remiami. Pats konsulas P. Žadeikis pastebėjo, kad Amerikos lietuvių laivakorčių agentų sąjunga kontroliuoja 75 % turistų, ir jos agentai yra kitų laivų kompanijų (olandų, vokiečių) papirkinėjami⁶⁹, t. y. mažiau dirba su tomis kompanijomis, kurios organizuoja tiesioginius reišus į Klaipėdą. Tačiau tiesioginis susisiekiimas tarp Niujorko ir Klaipėdos iki pat 1940 m. nebuvo nutrūkęs. Turimi duomenys rodo, kad ypač tą ryšį nuolat palaikė Švedų–Amerikos linija⁷⁰.

Amerikos lietuvių skaičiavimu, per 1929–1938 m. laikotarpį į Lietuvą atvyko 16 004 turistai iš JAV. Tarp jų 9499 JAV piliečiai ir 6505 Lietuvos piliečiai⁷¹:

Metai	Lietuvos piliečiai	JAV piliečiai	Iš viso
1929	744	1002	1746
1930	1124	1279	2403
1931	1199	1246	2445
1932	1049	1165	2414
1933	524	674	1198

⁶⁶ 1930 04 03 JAV lietuvių sutikimo komiteto Kaune telegrama B. K. Balučiui Vašingtone, ten pat, l. 130.

⁶⁷ 1930 04 22 DLK Vytauto jubiliejaus ekskursijų komiteto pranešimas, ten pat, l. 153; 1930 05 27 B. K. Balučio telegrama į Kauną, ten pat, l. 173.

⁶⁸ 1930 04 11 P. Žadeikio iš Niujorko rašto URM Kaune nuorašas, ten pat, l. 137.

⁶⁹ 1931 05 15 P. Žadeikio rašto „Dėl turistų kelionės per Klaipėdą“ URM Kaune nuorašas (rašto nuorašai buvo pasiūsti Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone ir Klaipėdos gubernatoriui), ten pat, l. 247–248.

⁷⁰ 1939 09 18 Vykstantiems į Lietuvą žinotina (Swedish American Line), ten pat, f. 663, ap. 1, b. 3, l. 196.

⁷¹ Dešimties metų turizmas Lietuvoje, *Lietuvių vaizbos vadovas*, Brooklyn–New York, 1939–1940, p. 5.

Metai	Lietuvos piliečiai	JAV piliečiai	Iš viso
1934	389	737	1126
1935	323	718	1041
1936	330	755	1085
1937	344	948	1292
1938	383	711	1094

Pateikti duomenys rodo, kad nors ir buvo daroma nuolaidų turistams, taip ir nepavyko padidinti jų skaičiaus, jis net mažėjo. Tam įtakos pirmiausia turėjo pasaulinės ekonominės krizės (1929–1932 m.) padariniai JAV, dolerio nuvertėjimas bei Lietuvos nepasirengimas priimti turistus. Ne paskutinį vaidmenį atliko ir JAV lietuvių kairiosios srovės bei radikalių katalikų vykdoma Lietuvos valdžiai nepalanki propaganda. Prasidėjęs pasaulinis karas sustabdė turizmo verslą Europoje.

Išvados

1. Dauguma išeivių nepritarė perversmui Lietuvoje, jie griežtai kritikavo tautininkų valdžią. Siekdama susigrąžinti išeivių palankumą, naujoji valdžia buvo pasirengusi daryti nuolaidų, kad į Lietuvą pritrauktų užsienio lietuvių kapitalą. Vienas iš būdų gauti valiutos – plėsti išeivijos turizmą į Lietuvą. Buvo skaičiuojama, kad užsienietis Lietuvoje vidutiniškai palieka iki 1000 dolerių.

2. Išeivių, ypač iš JAV, turizmas Lietuvoje turėjo platesnę reikšmę – patys užsienio lietuviai atvykę galėjo įsitikinti vykdoma pažanga krašte ir grįžę apie tai kitiems papasakoti, pozityviai nuteikiant Lietuvos valdžios atžvilgiu. Jų ryšiai su Tėvyne stiprino lietuvių išeivijoje. Valdžia siekė sudominti išeivius lietuviškais produktais, ypač maisto, kurių eksportą į JAV planavo išplėsti; buvo agituojama pirkti žemę, pastatus ir kitokį turtą.

3. Lietuvos valdžia, nors ir vykdė taupymo politiką, bet skyrė nemažai pinigų organizuodama užsienio lietuvių ekskursijų sutikimą, globą, rengdama šventes, parodas, laikinai lengvindama užsienio pasų ir vizų išdavimą ir pan. Visa tai turėjo įtakos užsienio lietuvių palankumui formuoti. O ir pati Lietuvos valdžia vis labiau įsiklausydavo į išeivijos pageidavimus.

4. Lietuvos atstovai Amerikoje – Bronius K. Balutis, Povilas Žadeikis, Mikas Bagdonas, Antanas Kalvaitis, Petras Daužvardis, Jonas Budrys – pasisakydavo, kad reikia išeiviams – Lietuvos ir JAV piliečiams – panaikinti vizų mokestį ir supaprastinti pasų išdavimą. Nors jie abejojo, kad tai padidins srautus turistų, kurie kompensuos prarastas pinigines įplaukas

už vizas. Atstovai norėjo palengvinti vykstančių į Lietuvą pasirušimą ir psichologiškai palankiai juos nuteikti Lietuvos valdžios, darančios dėl jų nuolaidas, atžvilgiu.

5. 1937 m. balandžio 19 d. pasirašyta Lietuvos ir JAV sutartis galutinai panaikino vizų mokesčių ir prailgino turistų apsigyvenimo Lietuvoje laiką be registracijos iki 1 metų. Bet vizas visiems, vykstantiems į Lietuvą, reikėjo gauti Lietuvos konsulatuose JAV. Tai buvo ir tam tikras valstybės saugumo elementas, tiksliau, kontrolė, aiškinantis, kokios žmonės atvyksta į Lietuvą.

6. Lietuvos valdžia nuo 1931 m. pradėjo taikyti nuolaidas turistams, keliaujantiems Lietuvos geležinkeliais, ir ypač tiems, kurie į Lietuvą atvykdavo per Klaipėdos uostą. Valdžia atkreipė dėmesį į muitinės darbą, kuri kultūringiau aptarnaudavo ekskursijas. Lietuvos atstovai Amerikoje kartu su JAV lietuvių veikėjais vedė derybas su įvairiomis laivų kompanijomis, siekdami tiesioginio maršruto Niujorkas–Klaipėda. Nors išėivių turistų srautai vėliau sumažėjo, bet 1930 m. atidaryta tiesioginė linija į Klaipėdą išsilaikė iki pat Antrojo pasaulinio karo.

Literatūra

AUŠTREVIČIŪTĖ, R.; RAGUCKAS, J. Turizmas Lietuvoje (1926–1940 m.), in *Istorija*, 1988, t. 29.

EIDINTAS, J. A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius, 1993.

KAPOČIUS, L. *Senoji išėivija ir Lietuva: klasinė, ideologinė ir politinė diferenciacija santykiuose su Lietuva (1868–1940 m.)*, Vilnius, 1981.

KASPERAVIČIŪTĖ, V. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1918–1940 m. Daktaro disertacija*, Kaunas, 2010.

PUJANAUSKAITĖ, R. *Turizmo organizacijos Lietuvoje 1918–1990 m. Magistrinis darbas*, Vilnius, 2005.

SKIRIUS, J. JAV lietuvių ekonominio centro formavimasis 1930–1933 metais, in *Istorija*, nr. 53, 2002.

SKIRIUS, J. JAV lietuvių ekonominio centro veiklos peripetijos 1934–1940 metais, in *Istorija*, nr. 54, 2002.

SKIRIUS, J. JAV lietuvių ekonominio potencialo telkimas 1930 m., in *Istorija*, 2002, nr. 52.

SKIRIUS, J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): Tėvynei paaukotas gyvenimas*, Vilnius, 2001.

ŠALČIUS, M. Turizmas kaip tautos šaka, in *Tautos ūkis*, 1934, nr. 6–7.

PROMOTION OF EMIGRANTS' TOURISM TO LITHUANIA IN 1927–1939

Summary

JUOZAS SKIRIUS

Following the coup, the new nationalist government was in need of funds for the implementation of the planned reforms. It was expecting loans from abroad and especially from Lithuanians living in the U.S. However, most emigrants disapproved of the takeover and the government was severely criticized. Pursuing to regain favour among the emigrants, the government was ready to make certain allowances (especially in the field of the economy) which were expected to raise capital by means of attracting Lithuanian emigrants. Promotion of emigrants' tourism to Lithuania was among the possible sources of replenishment of the country's currency reserves. On average it was estimated that a foreigner spends up to 1,000 USD in Lithuania. However, emigrants' (especially those from the USA) tourism to Lithuania was of greater significance as Lithuanians from abroad visiting their homeland could see the progress of the country for themselves and inform others about the reforms, thus forming a more positive opinion towards the Lithuanian government; their links with the homeland enhanced Lithuanianess abroad; promotion of Lithuanian products, especially food as there were plans to expand their export to the U.S.; emigrants were encouraged to purchase land, buildings and other property.

Although pursuing austerity policy, the Lithuanian government allocated significant sums to the welcoming and reception of tourist groups of Lithuanian emigrants, organized festivals, exhibitions, temporarily simplified the procedure of visa and foreign passport issuance, etc. The said measures proved successful when gaining over Lithuanian emigrants. The Lithuanian government kept its ears open to the emigrants' requests. Lithuanian representatives in America, including Bronius K. Balutis, Povilas Žadeikis, Mikas Bagdonas, Antanas Kalvaitis, Petras Daužvardis, and Jonas Budrys, advocated that visa fee should be cancelled for emigrants, both Lithuanian and American citizens, and that the procedure of passport issuance should be simplified. Although they had their doubts with regard to the increase in the tourist flow which would compensate for the non-collected visa fees, the representatives strived to facilitate the preparations of those who had decided to make a trip to Lithuania and frame their favourable attitude towards the Lithuanian government which was making allowances. The agreement between Lithuania and the USA concluded on 19 April 1937 finally cancelled the visa fee and extended the period of unregistered stay in Lithuania to 1 year. However, everyone intending to visit Lithuania, had to get a visa in a Lithuanian consulate in the U.S. This was a certain aspect of state security or control, to be more precise, what kind of people were visiting Lithuania.

Starting from 1931 the Lithuanian government introduced discounts for tourists using the Lithuanian railway and especially those who would come to the country through the port of Klaipėda. The authorities also paid attention to the work of the customs which was increasingly becoming more polite when dealing with tourist groups. Lithuanian representatives in the United States of America together with American Lithuanian activists were negotiating with various shipping companies on the possibility to open the direct New York-Klaipėda line. Although later the flow of tourists among the emigrants decreased, the direct line to Klaipėda opened in 1930 operated until WWII.

Analysis of the statistical materials pertaining to the flow of American Lithuanian tourists in 1929-1938 suggests that their numbers significantly decreased following the Global Economic Crisis. Consequences of the crisis, depreciated dollar and weak tourism infrastructure in Lithuania could be listed among the factors accountable for the fact. Criticism in respect of the Lithuanian government pursued by left-wing Lithuanian activists and radical Catholics in America also should not be written off.

Gauta 2014 m. balandžio mėn.

Juozas Skirius – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius, Istorijos fakulteto Visuotinės istorijos katedros vedėjas. Mokslinių tyrimų kryptys – JAV lietuvių politinė ir ekonominė veikla 1914–1948 m., Lietuvos ir JAV santykiai 1918–1940 m.

Adresas: Lietuvos edukologijos universitetas, Istorijos fakultetas, T. Ševčenkos g. 31, Vilnius 03111
El. paštas: juozas.skirius@leu.lt